

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Алла Бойко

ІДЕЯ ПОЛІТЕХНІЗМУ: МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ І МАЙБУТНЄ

Ідею політехнізму, яка свого часу була сформульована в період оновлення механізмів соціально-економічної розбудови суспільства, відносимо до вічних соціально-педагогічних надбань. У 1931 р. політехнізацію шкіл умотивовано, задокументовано і проголошено пріоритетним напрямом державної освітньої політики, реформування системи шкільної освіти передбачало перетворення загальноосвітніх шкіл у трудові політехнічні. Політехнізм став провідним принципом дидактики, а політехнічна підготовка – самостійним компонентом змісту шкільної освіти, виразником її антропоцентричних перетворень. Еволюція ідеї політехнізму історично пов'язана з трансформаціями системи “освіта – виробництво – економіка” та випереджувальним оновленням людського потенціалу. Ідея політехнізму виступає джерелом розвитку шкільної освіти щодо задоволення потреб сучасного виробництва в тісному зв'язку з вихованням людини, одухотворенням прогресивного економічного поступу.

У 2013 р. виконано докторську дисертацію “Теорія і практика реалізації ідеї політехнізму в шкільній освіті України (XX століття)”. Автор дисертації Л. А. Семеновська правильно відзначає, що актуальність дослідження полягає в тому, що, по-перше, політехнізм у новітніх умовах виступає вирішальним фактором гармонізації взаємодії особистісного й соціального начал у підготовці молодого покоління до життя; по-друге, передбачає теоретичне й практичне оволодіння особистістю загальними основами виробництва, ринкової економіки й об'єктами сучасних науково-технічних досягнень; по-третє, формує сферу суспільних відносин школярів, сприяє професійному самовизначенню, усвідомленому використанню засобів діяльності; по-четверте, виховує науковий світогляд, патріотизм, проектує аксіологічні орієнтири; по-п'яте, дозволяє кожному учневі визначати своє місце в суспільній практиці відповідно до прагнень, здібностей і можливостей, що забезпечує свідоме й критичне засвоєння знань, всебічне формування особистості.

Сьогодні виявлено етапи розвитку політехнізму у вітчизняній школі. Перший етап (1901–1918 рр.) – пошуково-емпіричний – пов'язувався із ліквідацією політехнічної неграмотності населення, збереженням суспільно-трудова традицій, реформуванням школи на основі зв'язку навчання з життям. Доведено, що він характеризувався становленням генетичних структур політехнізму, зокрема таких його складників, як трудове навчання й виробничі екскурсії. До продуктивної та інших видів праці (деревонасадження, робота в майстерні, на пришкольніх земельних ділянках) учні залучалися, але безсистемно. Загалом у діяльності гімназій, училищ, професійних та військових шкіл процес реалізації ідеї політехнізму відповідав початковій стадії. До практичних здобутків відносимо: посилення загальноосвітнього й політехнічного характеру трудового навчання; диференціацію його змісту; використання вчителями наочних, лабораторних і практичних методів, активізацію зусиль щодо оснащення лабораторій та навчальних кабінетів, створення пересувного навчально-промислового музею (1896 р.), діяльність екскурсійних комісій у Київському, Одеському й Харківському навчальних округах (1909 р.), роботу екскурсійного відділу при Департаменті позашкільної освіти під керівництвом С. Русової (1918 р.). Серед негативних тенденцій цього часу виокремимо: залежність розвитку трудової підготовки школярів від

місцевих органів освіти й громадськості, а також домінування найпростіших видів учнівської праці.

Другий етап (1919–1933 рр.) – експериментально-новаторський – відзначався активними пошуками інноваційних шляхів політехнізації шкіл у зв'язку з введенням обов'язкової початкової освіти, підготовкою молоді до майбутньої трудової діяльності у промисловості або сільському господарстві. Здійснювалася розбудова мережі фабрично-заводських семирічок і шкіл колгоспної молоді, що було зумовлено потребами індустріалізації міських та агрономізації сільських загальноосвітніх навчальних закладів. Завдання політехнічної спрямованості загальноосвітніх дисциплін на практиці намагалися вирішувати удосконаленням навчальних програм, збагаченням дидактичного матеріалу виробничим змістом, застосуванням активних методів викладання (спостереження, проектні, практичні, дослідницькі). У 1927 р. до навчального плану шкіл було введено трудове навчання як самостійну дисципліну, що, у свою чергу, забезпечило досягнення достатньої стадії реалізації ідеї політехнізму. На тлі цих перетворень постало питання удосконалення матеріально-технічного устаткування шкіл. Крім того, значних зусиль вимагало подолання вузького ремісництва трудової підготовки, забезпечення міцного зв'язку між школою та виробництвом. До політехнізації шкіл залучалися інженерно-технічні працівники підприємств, активно впроваджувалися виробничі екскурсії, створювалися політехнічні музеї, виставки, бібліотеки, гуртки, дослідницькі й технічні станції тощо. Відбулося зміцнення позицій практичного аспекту політехнічної підготовки школярів, значна увага приділялася організації різних видів праці учнів. У практиці спостерігався розвиток таких негативних тенденцій, як підпорядкування чітким ідеологічним установкам відповідно до цінностей радянського устрою, підкорення навчально-виховного процесу вимогам виробництва, гіперболізація значення праці в навчально-виховній діяльності шкіл.

Третій етап (1934–1957 рр.) – теоретико-аналітичний – характеризувався поглибленням політехнічної підготовки учнів у період упровадження загального семирічного навчання. Увага зосереджувалася на здобутті учнями теоретичних знань про основні принципи виробництва в ході вивчення загальноосвітніх дисциплін. Такий підхід забезпечував наукову фундаменталізацію ідеї політехнізму в змісті шкільної освіти. Відміна трудового навчання (1937 р.) негативно позначилася на готовності учнів до практичної трудової діяльності. У практиці шкіл цей недолік компенсувався залученням школярів до технічно-дослідницької позакласної і позашкільної діяльності. Тож процес реалізації ідеї політехнізму в цей час був пов'язаний із подоланням вербального характеру шкільного навчання, посиленням значення загальноосвітніх предметів у політехнічній освіті школярів, розгортанням допрофесійної політехнічної підготовки учнів у позакласній роботі, що дозволяло зберегти достатню стадію політехнізації загальноосвітніх навчально-виховних закладів. Водночас варто зауважити, що інколи все це призводило до заміни трудової політехнічної діяльності учнів її теоретичним вивченням, а також до збільшення розриву між працею учнів та їх навчанням.

Четвертий етап (1958–1983 рр.) – професійно-виробничий – визначався як етап конкретногалузевого й практичного спрямування політехнізму в добу переходу до обов'язкової середньої освіти. Реалізація ідеї політехнізму в шкільній освіті на цьому етапі здійснювалася на основі інтеграції загальної політехнічної і початкової професійної освіти шляхом виробничого навчання, а згодом, у другій половині 70-х рр. ХХ ст., супроводжувалася розгортанням поглибленої трудової (допрофесійної) підготовки старшокласників на базі міжшкільних навчально-виробничих комбінатів. Тут учні ознайомлювалися з основами механізації конкретної галузі виробництва. Означений етап характеризувався посиленням ролі суспільно корисної, продуктивної праці школярів, збагаченням її змісту (робота в промисловості, сільському господарстві, сфері обслуговування; охорона природи, діяльність із благоустрою; роботи для школи; збір вторинної сировини тощо) та форм (учнівська виробнича бригада в колгоспі або радгоспі, шкільне лісництво, табір праці й відпочинку та ін.). Це дозволило досягти на практиці високої (кінець 50-х – перша половина 70-х рр. ХХ ст.) та поглибленої (друга половина 70-х – перша половина 80-х рр. ХХ ст.) стадій процесу реалізації ідеї полі-

технізму в шкільній освіті. Суперечливість розвитку політехнічної освіти виявилася в зниженні політехнічної спрямованості позакласної роботи учнів.

П'ятий етап (1984–1999 рр.) – економічно-реформаційний – пов'язаний із модифікацією ідеї політехнізму на тлі модернізації загальної середньої освіти на засадах ринкової моделі, зміщенням акцентів на навчальну працю школярів. В означений період у практиці загальноосвітніх навчальних закладів були зафіксовані певні успіхи, які дають підстави визначити в другій половині 80-х рр. ХХ ст. поглиблену стадію реалізації ідеї політехнізму. До здобутків, на нашу думку, варто віднести посилення політехнічної спрямованості дисциплін шляхом упровадження профільного навчання; осучаснення змісту (автоматизація й інтелектуалізація) та форм (шкільний кооператив, шкільна навчально-виробнича лабораторія, госпрозрахункові господарства тощо) суспільно корисної, продуктивної праці школярів, надання їй госпрозрахункового характеру; підвищення уваги до економічного виховання учнів; зміцнення матеріально-технічного забезпечення організації навчально-виробничої праці учнів завдяки підтримці базових підприємств; запровадження поглибленого трудового навчання в старших класах. Фактично відбулася спроба надати старшокласникам обов'язкову початкову професійну підготовку, але, на жаль, вона не мала логічного завершення. З'ясовано, що це було зумовлено низкою причин: низький рівень розробленості питань оплати праці учнів, а також відсутність реальних можливостей матеріального розрахунку з базовими підприємствами щодо забезпечення шкільних майстерень і МНВК навчальним обладнанням; зниження зацікавленості учнів теоретичними і практичними основами виробництва внаслідок втрати престижності технічних спеціальностей у суспільстві, перенесення уваги вчителів на навчальну працю учнів.

У даних умовах розкрито досягнення в теорії і практиці політехнічної освіти школярів ХХ століття в руслі нагальних потреб сьогодення: педагогічно доцільне використання політехнічного особистісно й суспільно орієнтованого потенціалу всіх загальноосвітніх навчальних дисциплін, особливо загальнотехнічних предметів, різних видів праці, урочної і позаурочної діяльності; встановлення тісної взаємодії школи й виробництва на засадах добровільності й державної підтримки; включення учнів у реальні ринкові госпрозрахункові відносини; об'єднання зусиль школи, сім'ї та громадськості у трудовому навчанні й вихованні школярів; удосконалення змісту шкільної освіти, урахування закону зміни праці та найсучасніші характеристики сільського господарства й промисловості – інтелектуалізація економіки й праці, зближення науки й виробництва, людиноцентричне спрямування розвитку техніки й технології, міжгалузева інтеграція; організація цілеспрямованої особистісно й суспільно значущої наскрізної, конкретно-предметної і міжпредметної політехнічної діяльності; зміцнення позицій і удосконалення змісту освітньої галузі “Технології” в напрямі надання їй загальноосвітнього політехнічного характеру; розроблення механізмів економічного виховання учнів, формування індивідуальної трудової активності, свідомого ставлення до праці, що дозволяє стверджувати про важливість наукового вивчення в умовах освітньої інтеграції принципів і змісту шкільної освіти прогресивних країн Європи. Педагогічна наука і освітня практика України має повернутися до вітчизняної педагогічної спадщини, до усвідомленого вдосконалення і поступового адаптування вивчених часом теоретичних і практичних надбань політехнізму як до таких, що мають здатність модернізуватися й бути суголосними новітнім тенденціям соціально-економічного зростання нашої країни.

У теорії і практиці педагогічних навчальних дисциплін виявлено стратегічні напрями творчого використання здобутків теорії і практики реалізації ідеї політехнізму за сучасних умов: піднесення її виховного й соціалізуючого потенціалу (примноження громадянських ідеалів і цінностей, які консолідують суспільство, є основою для патріотичного виховання школярів; трудова соціальна адаптація учнів, котрі потребують підвищеної педагогічної уваги; інтеграція в суспільство соціально нестабільних молодих людей, що опинилися в скрутній життєвій ситуації, засобом різних видів праці); акцентування світоглядних і культуротворчих аспектів організації виробництва й трудових відносин, що дозволить модернізувати економічне виховання учнів, позбутися абсолютизації й вульгаризації моделі ринкової економіки; оновлення державної мо-

лодіжної політики (стимулювання підприємницької активності молоді у виробничих сферах, оптимізація профорієнтації й професійної підготовки молодого покоління за робітничими спеціальностями; розвиток системи юнацьких соціальних трудових клубів за інтересами; культивування інноваційної діяльності молодих учених, виявлення й підтримка талановитої молоді на політехнічних виставках і конкурсах, максимальна реалізація її науково-технічного й творчого потенціалу в міжнародних проектах); гармонізація використання інформаційно-телекомунікаційних технологій і організації практичної індивідуальної трудової діяльності з метою актуалізації наукових знань школярів, здобутих засобом дистанційної освіти та у віртуальному освітньому просторі; активізація механізмів наступності знань і напрацьованого досвіду, взаємозв'язку новітніх технологій і усталених виробничих відносин у таких "непопулярних" серед молоді галузях трудової діяльності, як металургія, важке машинобудування, сільське господарство, що, у свою чергу, сприятиме їх подальшому розвитку; створення соціально-педагогічних навчально-виробничих комплексів, які уможливають взаємодію навчальних закладів, сім'ї, виробництва, бізнесових, науково-дослідних і культурно-просвітницьких установ тощо.

Лариса Семеновська

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЇ ПОЛІТЕХНІЗМУ В ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Утвердження національних інтересів у інтеграційному світі, піднесення конкурентоспроможності, міжнародного авторитету України й становлення її позитивного іміджу зумовлює потребу в постійному зміцненні економічних позицій нашої держави насамперед шляхом розвитку людського капіталу, наукомістких виробництв і впровадження нанотехнологій.

Найважливішим у досягненні цих стратегічних орієнтирів є інноваційне розв'язання проблеми підготовки молоді до майбутньої трудової діяльності, ураховуючи її людиноцентричну сутність та закон зміни праці. Це розкриває соціально-економічну природу переорієнтації трудових функцій людини як істоти розумної і моральної, що набуває особливої значущості в сучасних умовах, коли спостерігається зростання професійної мобільності особистості.

У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговує ідея політехнізму, теорія і практика її реалізації в історії вітчизняної школи ХХ ст. Ідею політехнізму, яка свого часу була сформульована в період оновлення механізмів соціально-економічної розбудови суспільства, відносимо до вічних соціально-педагогічних надбань. У 1931 р. політехнізацію шкіл умотивовано, задокументовано і проголошено пріоритетним напрямом державної освітньої політики, реформування системи шкільної освіти передбачало перетворення загальноосвітніх шкіл у трудові політехнічні. Політехнізм став провідним принципом дидактики, а політехнічна підготовка – самостійним компонентом змісту шкільної освіти, виразником її антропоцентричних перетворень. Еволюція ідеї політехнізму історично пов'язана з трансформаціями системи "освіта – виробництво – економіка" та випереджувальним оновленням людського потенціалу. Ідея політехнізму виступає джерелом розвитку шкільної освіти щодо задоволення потреб сучасного виробництва в тісному зв'язку з вихованням людини, одухотворенням прогресивного економічного поступу.

Актуальність дослідження полягає в тому, що, по-перше, політехнізм у новітніх умовах виступає вирішальним фактором гармонізації взаємодії особистісного й соціального начал у підготовці молодого покоління до життя; по-друге, передбачає теоретичне й практичне оволодіння особистістю загальними основами виробництва, ринкової економіки й об'єктами сучасних науково-технічних досягнень; по-третє, формує сферу суспільних відносин школярів, сприяє професійному самовизначенню, усвідом-